

## Missvisande om mirakelperioder

*Ett studium av den ekonomiska historien ger inget stöd för tesen att avsaknaden av statliga regleringar är ett väsentligt villkor för snabb ekonomisk tillväxt, anser Bo Gustafsson. Åtminstone en del sk ekonomiska under, tex den industriella revolutionen i England, har sannolikt betingats av strategiskt viktiga och omfattande statliga insatser.*

Mot bakgrund av "den ekonomiska pestilens med arbetslöshet och stagnation (som) har drabbat västvärldens industriländer" har Sven Rydenfelt [Ekonomisk Debatt 5/78], i det vällovliga syftet att söka lära av historien, undersökt sju "ekonomiska mirakelperioder" och kommit fram till att "den gemensamma nämnaren och grogrunden (dvs för mirakelperioderna) är den relativt obegränsade ekonomiska friheten för företagen". Slutsatsen är, att "1970-talets ekonomiska sjuka inte har med konjunkturer att göra". Den har i stället "med 'mordet på marknaderna' att göra. Ett mördande där gigantiska statliga subventioner varit det främsta medlet". Implikationen av artikeln är, fastän den inte sägs ut, att "den ekonomiska pestilensen" kan botas bara vi avvecklar regleringarna och återuppväcker de mördade marknaderna.

Men det är med historiens lärdomar som med lyktstolpar. De kan användas

både som stötta och som ljusspridare. Jag är rädd att Rydenfelt i alltför hög grad utnyttjat dem i det förra avseendet. Man får en känsla av att han söker slående historiska exempel för att bevisa en redan färdig uppfattning. Han har tex inte varit intresserad av en enda motinstans till sin tes. Då är det svårt att komma fram till någotsånär objektiv kunskap.

### Statens roll

Innebörden av Rydenfelts tes är inte precis glasklar. Vi får ingen definition av innebörden av en "mirakelperiod", vare sig i form av tillväxttakter, längd eller andra egenskaper. Mirakelperioderna betingas av "den relativt obegränsade ekonomiska friheten för företagen". Men vad är det? I fallet England under den industriella revolutionen betyder det "avsaknad av såväl privilegier som – motsatsen – statliga kontroller och regleringar". I fallet USA 1783–1914 rör det sig om avsaknad av "statlig styrning och central reglering" men däremot inte avsaknad av importtullar (och de var som bekant inte så låga). Det japanska undret 1868–1905 kännetecknades å ena sidan av näringsfrihet men å andra sidan av "ett oreserverat stöd från statsmakterna", bla i form av statsföretag som senare överläts åt privata företagare. På samma sätt betingades enligt Rydenfelt

*BO GUSTAFSSON är professor i ekonomisk historia vid Uppsala universitet. Han sysslar för närvarande med ett projekt om den offentliga sektorns expansion i Sverige under 1900-talet.*

det västtyska undret 1948–1965 av ohämmad ekonomisk frihet men också av resoluta statsingrepp som utrensning av nazistisk byråkrati och Erhardts valutakupp i juni 1948 (som ju medförde en mycket stor förmögenhetsomfördelning). Medan statssubventionerna i det japanska undret 1955–1970 tydligen varit entydigt positiva, bedöms motsvarande fenomen i Sverige, t ex i form av varvsstöd, som "en totalt marknadsnedbrytande politik från den moderna statsmaktens – mastodontstatens – sida". Det innebär bla att "relativt obegränsad ekonomisk frihet för företagarna" betyder ett privatkapitalistiskt näringsliv som både stötts och inte stötts av staten. Med en sådan frihet i begreppsbildningen blir det inte svårt att "bevisa" den fria marknadshushållningens överlägsenhet.

Vi får inte heller veta om Rydenfelt menar, att avsaknad av statlig reglering (ev statlig reglering i någon slags "positiv" mening) är ett nödvändigt, tillräckligt eller rentav nödvändigt och tillräckligt villkor för att ekonomiska mirakelperioder ska uppträda. Han kan rimligtvis inte vilja hävda den tredje – absurda – meningen. Knappast heller den första – svaga – meningen, eftersom avsaknad av statlig reglering då blir en av flera nödvändiga förutsättningar för mirakelperioderna. Han torde mena, att det rör sig om ett tillräckligt villkor, dvs att närhelst ekonomier inte varit statligt reglerade, så inträffar ekonomiska mirakelperioder. Om vi sålunda kan påträffa epoker med svag tillväxt eller stagnation och det samtidigt inte förekom någon mer omfattande statlig reglering, faller Rydenfelts tes (i dess starkare mening). Om vi också kan påträffa ekonomiska mirakelperioder, samtidigt som omfattande statliga regleringar förekommit, så faller den även i dess svagare mening.<sup>1</sup>

Jag inskränker framställningen till Rydenfelts egna exempel. För säkerhets

skull vill jag framhäva, att jag inte tror mig kunna "bevisa" något. Primärt vill jag visa, att ekonomisk historia inte kan – och inte bör – användas som något slags pianola i ekonomiska analyser.

### Miraklet i England

Enligt Rydenfelt skulle det industriella genombrottet i England från slutet av 1700-talet ha betingats av avsaknad av statliga regleringar och privilegier. Från mitten av 1800-talet skulle expansionen ha "bromsats upp" på grund av "ett nät av statliga regleringar och restriktioner", som "alltmera begränsade företagarnas handlingsfrihet". Som belägg använder Rydenfelt en DN-artikel av Heckscher från 1951 och valda citat av Hobsbawms "The age of revolution" [Hobsbawm 1962]. Heckschers tidningsartikel tror jag vi kan gå förbi. (I sin berömda bok om industrialismen är Heckscher något motsägelsefull, ty dels hävdar han Rydenfelts ståndpunkt och dels – och med belägg – den av mig och veterligen flertalet hävdade meningen.) Men Hobsbawm missbrukas av Rydenfelt. Hobsbawm [1962, s 175 f] skriver:

"Clearly under such circumstances (which can be paralleled in numerous other states), industrial development had to operate rather differently from the British way. Thus throughout the continent government took a much greater hand in it, not merely because it was already accustomed to, but because it had to."

När Rydenfelt återger detta citat översätter han "had to operate rather differently" med "fick ske på helt andra villkor", vilket antyder en annan och mycket precisare mening än originalet. Vidare översätter han *inte alls* följsatsen

<sup>1</sup> För att hjälpa upp Rydenfelts tes utesluter jag här utom-kapitalistiska mirakler, t ex i Sovjetunionens, Kinas eller Nordkoreas utveckling, som visar den direkta motsatsen till tesen, nämligen att omfattande statliga regleringar varit en nödvändig förutsättning för miraklen.

"not merely because it was already accustomed to, but because it had to".

### Aggressiv utrikespolitik

Hobsbawms verkliga mening om den industriella revolutionens förutsättningar i England framläggs i kapitel 2 i boken. Liksom många andra framhäver han där, att det säregna med England var, dels att det redan var relativt industriellt utvecklat före den industriella revolutionen, dels att det hade genomgått en agrar revolution och dels att det hade en världsmarknad till förfogande (grafiskt illustrerat i slutet av boken). Den industriella revolutionen i England var ett *exportinducerat* mirakel, framför allt på de utomeuropeiska marknaderna, och denna avgörande betingelse hade skapats genom en av de mest storartade statliga "regleringar" historien känner. Eller för att tala med Hobsbawm själv (s 33):

"England ... hade en ekonomi som var stark nog och en stat aggressiv nog för att erövra marknaderna från konkurrenterna. I själva verket eliminerade krigen 1793–1815, den sista och avgörande fasen i en hundraårig engelsk-fransk duell, praktiskt taget alla rivaler i den icke-europeiska världen, delvis bortsett från det unga USA. Dessutom besatt England en industri, som var beundransvärt anpassad för att bryta väg för en industriell revolution under kapitalistiska förhållanden och en ekonomisk konjunktur som tillät det: bomullsindustrin och kolonial expansion."

En framgångsrik och aggressiv statlig utrikespolitik var sålunda en grundförutsättning för att just England kunde bli "the workshop of the world". Därigenom erhöll England "de exklusiva handelsprivilegier som var det yttersta syftet med dess politik" [Youngson 1959, s 111]. Å andra sidan utnyttjade England friskt sin supremati till att skaffa sig självt och hindra andra att skaffa sig privilegier, t ex på den betydelsefulla indiska marknaden:

"Under perioden 1800–1850 var ett ut-

vecklat nätverk av merkantilistiska förordningar i kraft avsedda att hjälpa brittiska textilier och att dra in pengar till den brittiska statskassan och dessa hade också som effekt att de belade indiska textilier på den brittiska marknaden, på de utländska marknaderna och tom på den indiska marknaden med en straffavgift. Dessa förordningar innefattade höga importtullar från 40 till 60 procent på textilier som infördes till England, vilket effektivt stängde den brittiska marknaden för indiska fabrikanter. Följaktligen måste indiska exportörer vända sig till andra länder. Accisen på indisk export fordubblades, om varorna fraktades på icke-engelska skepp. Om de fraktades på engelska skepp måste varorna betala Ostindiska kompaniets monopolistiska fraktavgifter plus en tull på alla varor som infördes till England för re-export. Tom i Indien betalade brittiska textilier endast en liten 3 1/2 procentig importvärde-tull medan inhemska fabrikanter och köpmän måste betala mellan 6 och 18 procentiga transitavgifter, som de brittiska köpmännen var befriade från." [Lamb 1955, s 468].

### Starkt reglerat näringsliv

Även om Rydenfelt skulle ha rätt i att det föreligger någon slags korrelation mellan snabb ekonomisk tillväxt och avsaknad av statliga regleringar, så gäller det i varje fall inte för England. Enligt Rydenfelt gick det raskt framåt med hjälp av *laissez-faire* fram till mitten av 1800-talet och då bromsades den snabba utvecklingen ("den tidigare galopperande expansionen") upp av ett hejdlöst reglerande av företagen. Men om vi jämför tillväxttakten i produktion per capita i England under perioderna 1780–1881 och 1855/59–1957/59, så var den faktiskt något *högre* under den *senare* perioden (1,3 resp 1,4 procent per år) [Kuznets 1966, s 64].

Men låt oss se på den faktiska historien. Under den period då det första industriella genombrottet sker i England, såg fram till omkring 1830, är näringslivet

fortfarande starkt reglerat. Skattetrycket var betydligt hårdare i England än i Frankrike, faktiskt det dubbla. Medan skattetrycket i Frankrike dessutom förblev konstant fram till 1810, ökade det drastiskt i England, från ca 15–20 procent av varuproduktionen 1715–1775 för att därefter stiga till 20–25 procent och 1803–12 (Napoleonkrigens slutskede) nå upp till 35 procent. Mitt under "galopperande expansion". Uppskattningsvis 1/4 utgjordes av direkta och 3/4 av indirekta skatter och skattesystemet favoriserade sparande och investeringar och drabbade hårt konsumtion och efterfrågan. Statsskulden växte snabbt och man räknar med att nästan 60 procent av statsutgifterna 1820–50 måste användas till att betala ränta på statsskulden. När man jämför det relativt stagnerande Frankrike och det expanderande England kan man därför med viss rätt dra slutsatsen: "Svagheten i *ancien régime* var inte för mycket utan för lite skatter." [Mathias-O'Brien 1976, s 635].

Vilka regleringar som i större eller mindre utsträckning gällde under denna tid kan man utläsa av de reformer som mer systematiskt *påbörjades* under reformskedet 1830–1850, då Englands ekonomiska supremati redan var ett faktum och begreppet industriell revolution redan var etablerat. Men – och det är viktigt – redan under denna tid kan man konstatera två motstridiga tendenser. Det handlar inte bara om benthamiternas näringsfrihetssträvanden (och även dessa var motsägelsefulla) utan också toryreformatornas regleringssträvanden under ledning av Lord Shaftesbury. En kort resumé visar detta: 1825: emigrationsfrihet, betingad facklig föreningsrätt och större frihet att exportera maskiner (helt fritt 1843); 1833 partiell och 1854 fullständig frihet att ta ränta; 1833, 1844 och 1847 fabrikslagar som reglerade arbetarförhållandena; 1834 den nya fattigvårdslagen som upphävde hemorts-

tvånget; 1842 förbud mot underjordsarbete för kvinnor och barn; 1842–46 avskaffande eller reduktion av importtullarna på de flesta varor (men slutgiltigt först 1853 och 1860); 1849 avskaffande av navigationslagarna från 1600-talet som hade skapat en privilegierad ställning för den engelska sjöfarten. Man har det bestämda intrycket att denna gradvisa och försiktiga process inleds och fortskrider i takt med att de engelska kapitalisterna sätter sig säkrare i sadeln. *De kunde avstå från regleringar, när de inte längre behövde dem.* Systemets lyckosamma fortgång garanterades av, som Marx uttryckte det, "de ekonomiska förhållandenas eget stumma tvång". Dessutom: även om "laissez-faire" inte var en myt, som många ansedda ekonomihistoriker hävdade och hävdar, så ligger det dock mycket i Brebners omdöme: "De nya företagarna önskade nya friheter men också nya tjänster och tilltvång sig båda från staten. De gamla företagen och de nya arbetarna berövades tidigare skyddsmekanismer och använde sin politiska styrka till att skapa nya." [Brebner 1948, s 260.]

### Konjunkturernas roll

Den period som enligt Rydenfelt kännetecknades av ett allt hårdare nät av statliga regleringar och restriktioner var i själva verket den klassiska – och i tiden mycket begränsade – frihandelsperioden: 1850–1873. Den betingades av en sekulär högkonjunktur, som – vilket redan Wicksell konstaterade – drevs fram av järnvägsbyggandet och därav inducerad expansion inom järnhantering, kolindustri och verkstadsindustri men också av jordbrukets mekanisering, segelfartygens utslagning av järnfartygen och, särskilt i Englands fall, de efterfrågeskapande krigen på kontinenten och i USA (1853–56, 1861–65, 1864, 1866 och 1870). Men precis som tidigare och senare ledde denna sekulära högkonjunktur

till en sekulär depression, "den stora depressionen" 1873–1896. De nya järnvägarna och ångfartygen öppnade Västeuropa för de billiga amerikanska jordbruksprodukterna och utsatte jordbruket i den gamla världen för en mördande konkurrens. Segelfartygen konkurrerades definitivt ut av ångfartygen och järnfartygen fick allt svårare att hävda sig mot stålfartygen. Genom införandet av Bessemer- och Thomas/Gilchrist-processerna skedde en liknande utslagningsprocess inom världens järnindustri. Samtidigt seglade först Tyskland och därefter USA upp som konkurrenter till England och övertog också ledningen fram emot sekelskiftet. De engelska kapitalisterna hade åtnjutit sin monopolistiska ställning så länge, att de inte förmådde förnya sig (och har inte förmått sedan dess). Resultatet blev en stark tendens till överproduktion och arbetslöshet och endast korta och krampaktiga konjunkturuppgångar.

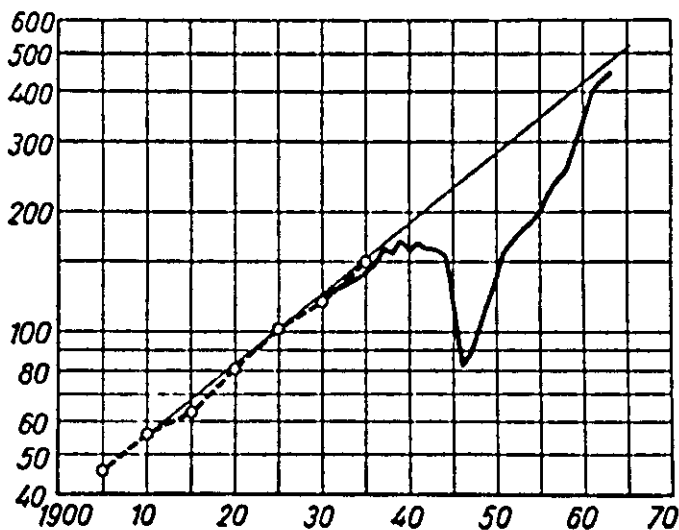
Nu sker en *viss*, om än mycket begränsad övergång till regleringspolitik igen, frammanad av både kapitalister, arbetare och regeringar, och den börjar inom näringslivet i form av marknadsöverenskommelser, prisavtal och kartellbildningar och sammanslagning av företagsenheter. Konkurrenskapitalismen skapar på ett visst stadium sin egen motsats: den monopolistiska kapitalismen. Men det är inte som Rydenfelt hävdar primärt regleringspolitiken som tar död på tillväxt och marknader utan det är de tidigare framgångarna, nu förvandlade till stagnation. Jag känner ingen omdömesgill ekonom-historiker nu eller i det förflutna och oavsett ideologisk övertygelse (om den inte totalt förmörkat verklighetsuppfattningen), som haft eller har en annan åsikt om detta. England överger nu frihandeln och sluter sig inom imperiet med dess preferenssystem. Staten fick träda in och försöka reparera eller komplettera det privatka-

pitalistiska näringslivets brister. De växande lönarbetarskikten, själva en skapelse av kapitalismen, tvingade stegvis fram en serie socialpolitiska åtgärder. Den sk bland-ekonomin börjar uppstå.

### Det amerikanska undret

Jag måste fatta mig kortare om Rydenfelts övriga mirakel. Varför USA:s ekonomiska utveckling 1783–1914 skulle vara ett under förstår jag inte. Rydenfelt sätter tydligen gränsen vid 1914, emedan USA före detta år var "ett samhälle utan statlig välfärd och utan central planering och styrning". Det tråkiga för Rydenfelts tes är nu, att per capita produktions tillväxttakt sekulärt *accelererar* i USA (liksom i Japan och Sverige), från 1,26 procent per år 1840–1880 till 1,61 procent 1880–1920 och 1,81 procent 1920–1960. [Kuznets 1965, s 305]. Vidare kan jag visserligen se, att USA under den angivna tiden representerade "en den fria marknadshushållningens höga visa". Men vari ligger *undret*? Den långsiktiga ökningstakten i per capita produktionen skilde sig inte markant från den i de flesta andra länder och var definitivt lägre än i Sverige och Japan. Att den amerikanska levnadsstandarden i vår tid varit så mycket högre än i andra länder beror alltså på att den var så hög, *innan* "den fria marknadshushållningens höga visa" började intonas! Att totalprodukten vuxit ungefär lika snabbt som i Sverige och Japan förklaras (i varje fall statistiskt) av den snabba folkökningen i USA. Man glömmer också ofta, att USA var ganska starkt protektionistiskt under 1800-talet. De höga tullarna på järn och stålräls (50–100 procent 1870–93) bidrog till att göra järn- och stålindustrin mycket lönsam, vilket piskade fram investeringar och tillväxt. [Taussig 1918, s 139ff.]. Om främst den snabba folkökningen förklarar produktionskapacitetens snabba tillväxt, så ligger huvudförklaringen på efterfrågesidan i

Diagram 1. Japans nationalinkomst 1905–1965,



Volymindex 1925 = 100

Källa: Jánossy [1966]

den stora (och fria) inre marknaden i USA.

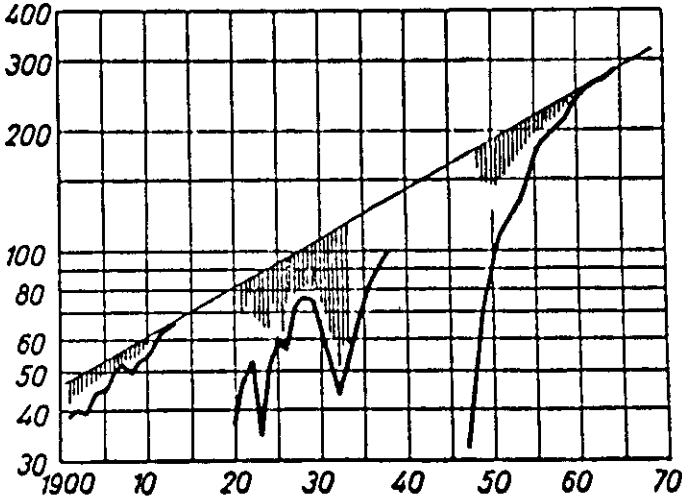
### Det japanska miraklet

Det japanska undret 1868–1905 förefaller mig ur Rydenfelts egen synpunkt vara lite illa valt, eftersom det här rör sig om ett ekonomisk-historiskt paradexempel på statsinitierade mirakel, även om statens insatser på den punkten inte heller bör överdrivas. [Lockwood 1955, s 537ff.]. Det är svårt att anta, att Japan – som enda stat i Fjärran Östern – skulle ha kunnat genomgå en industriell revolution under 1800-talets andra hälft, om inte en starkt nationalistisk statsmakt jämnat vägen för, drivit på och subventionerat ett privat näringsliv, framför allt genom en drastisk omfördelning av inkomster från bönder och lönarbetare till industriföretagare, som gjorde privatkapitalistiskt företagande exceptionellt lönsamt. Sätillvida var den kraftfulla statliga regleringen helt säkert en nödvändig om än inte tillräcklig betingelse för miraklet. Nu hänvisar Rydenfelt just till

denna främjande funktion hos den japanska staten. Men vari ligger då poängen? Om Rydenfelt på ett meningsfullt sätt vill hävda den fria marknadshushållningens överlägsenhet som tillväxtmotor, bör han rimligtvis utgå från en marknadshushållning som är fri både från statliga hämningar och statliga privilegier.

Jag tror att nyckeln till förståelsen av det japanska miraklet 1868–1905 ligger i jordskattereformen 1873, som låste den tidigare feudala inkomstfördelningen i jordbruket och enligt vilken staten erhöll 34, ägarna 34 och arrendatorerna 32 procent av jordbrukets bruttoproduktion. Därmed permanentades den hårda feudala utsugningen av arrendatorerna för en generation framåt. Detta skapade för det första ett extremt lågt utbudspris för arbetskraften i hela ekonomin, inte minst för arbetskraften i textilindustrin, som var den ledande sektorn i Japans ekonomiska utveckling. Detta möjliggjorde i sin tur en synnerligen hög vinstnivå i industrin och därmed en hög tillväxttakt.

Diagram 2. Produktionsnivålinje och trendlinje för industriproduktionen i Västtyskland 1900–1965.



Volymindex 1938 = 100

Arbetslösheten schematiskt antydd av de streckade ytorna

Källa: Jánossy [1966]

För det andra kunde staten – med den inriktning den hade – använda jordskatten (den svarade för 79 procent av statsinkomsterna 1868–80) till produktiva investeringar och senare till subventioner. Eftersom böndernas och arbetarnas låga inkomstnivå hämmade avsättningen inom landet, tvingades den japanska industrin tidigt ut på exportmarknaderna och den stöddes därvid av en medveten dumpingpolitik (exportpriserna på japanskt bomullsgarn var vissa år under 1890-talet 1/4 till 1/16 av priserna i Japan) och av en imperialistisk utrikespolitik (annekteringen av Korea och Manchuriet) [Tsuru 1968, s 105ff.].

### Återuppbyggnadsfenomen

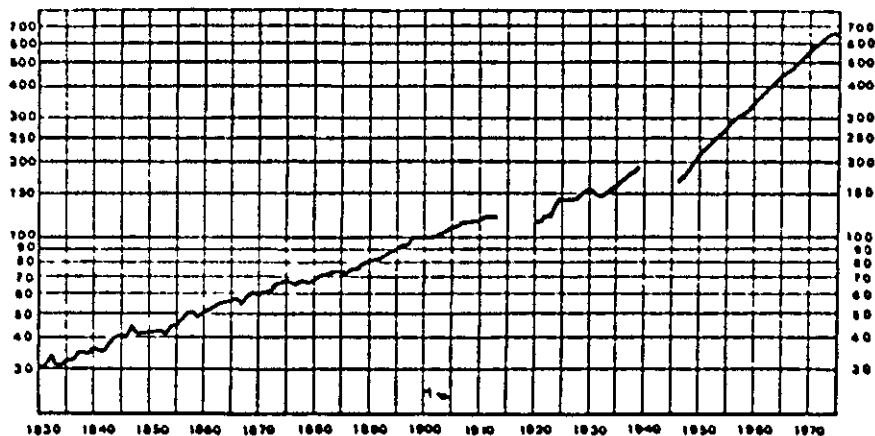
De tyska och japanska undren 1948–1965 respektive 1955–1970 (tidsavgränsningarna här liksom tidigare är Rydenfelts egna) torde till stor del kunna förklaras som återuppbyggnadskonjunkturer efter andra världskriget. Den ungerske ekonometrikern Franz Jánossy har framlagt starka argument för ett sådant

synsätt och diagram 1 och 2 stödjer detta. [Jánossy 1966, s 34 och 49.]

I fallet Västtyskland kan man inte som Rydenfelt vifta bort betydelsen av den mycket starka tillströmningen av vuxen färdigutbildad arbetskraft, som Rydenfelt själv uppskattar till 8 miljoner enbart för åren 1945–1950, vilket skapade relativt låga lönekostnader och höga vinster som betingelse för en hög tillväxttakt. Kregel har pekat på ett intressant samband, när han framhållit att den industriella produktionskapaciteten, trots krigets förstörelse, skulle ha legat på samma nivå 1945 som före kriget på grund av de väldiga investeringar som företogs under kriget. Bombningarna skall dessutom ha medfört, att gammal produktionsutrustning då oupphörligt ersattes med ny. 1948–1960 kunde därför den västtyska industrin använda 80 procent av bruttoinvesteringarna till kapacitetsutvidgning. [Kregel 1963, s. 127.]

I fallet Japan, där bruttonationalprodukten (BNP) per capita först på 1960-talet uppges ha återgått till förkrigsni-

Diagram 3. Västeuropas BNP i fasta priser 1830-1975



Index 1899/1901 = 100.

Källa: Bairoch [1976]

vån, kan man peka på flera konkreta orsaker till "undret". För det första skedde under 1950-talet en extremt snabb överflyttning av arbetskraft från lågproduktiva till högproduktiva sektorer, vilket motsvarade en BNP-tillväxt av 2 procent per år. För det andra har investeringarna legat högt och det förklaras bäst av variabeln vinst efter skatt. Den höga kapitaleffektiviteten torde i sin tur kunna föras tillbaka på flera faktorer. Den japanska industrin har absorberat modern teknologi i en omfattning, som i varje fall delvis kan ses som en återhämtningsprocess (avspärningen under kriget). Den tredubblade produktiviteten under 1950-talet kan knappast förklaras på annat sätt. Eftersom arbetskostnaden per producerad enhet samtidigt sjönk med 1,8 procent per år, torde lönsamheten ha stigit. Denna kostnadssituation möjliggjorde Japans exportoffensiv. Men även inom landet expanderade efterfrågan, dels på grund av jordreformen som förvandlade de utarmade arrendatorerna till små självägare (en politisk åtgärd från ockupationsmaktens sida) och dels på grund av att den privata konsumtionen också genomgick en slags återhäm-

ningsprocess, som innefattade både förkrigstidens konsumtionskapitalvaror (kylskåp, dammsugare, bilar) och efterkrigstidens (TV m. m.). [Tsuru 1968, s. 154ff.]

När det gäller de ekonomiska mirakerna i u-länderna har jag återigen svårt att se dessa som betingade av den fria marknadshushållningen i sig. Tvärtom har staten spelat en synnerligen aktiv roll i såvitt jag kan se samtliga de exempel Rydenfelt nämner och även i andra (Brasilien och Iran). År 1975 var 56 av de 100 största brasilianska företagen statsägda [Cardoso 1978, s. 11]. Är statskapitalism också fri marknadshushållning?

### Mord på marknaderna?

Rydenfelt anser slutligen, att den nuvarande stagnationen i Sverige och i Västvärlden beror på "mordet på marknaderna", varvid "gigantiska statliga subventioner" skulle ha varit "de främsta mordvapnet". Bortsett från att detta "mordvapen" enligt Rydenfelt i andra fall skall ha varit mycket livsbefrämjande, så förefaller mig denna uppläggning närmast barock. Precis som tidigare i den ekonomiska historien torde den ökl-

ning av statliga ingripanden, som onekligen har skett oberoende av regeringarnas partipolitiska färg, inte primärt kunna ses som en *orsak* till stagnationen utan snarare som en *följd*. *Diagram 3* över Västeuropas BNP 1830–1975 visar, att perioden 1945–1974 är helt exceptionell i kapitalismens historia. Mellan 1947, då Europas BNP per capita uppnådde 1937 års nivå, och 1975 växte BNP per capita lika mycket som under kapitalismens föregående 150 år! [Bairoch 1976, s. 31]

Det är rimligt att anta, att den historiska trendlinjen 1830–1940 uttrycker vissa grundläggande egenskaper i tillväxtdynamiken. Det är uppenbart att utvecklingen sedan 1945 radikalt avviker från trenden. Från den synpunkten kan man anta, att vi nu och förmodligen under viss tid framåt får uppleva en återgång till den historiska trendlinjen, om inte "den tredje industriella revolutionen" efter 1945, som till stor del betingar trendavvikelsen, medfört en radikal högre långsiktig framstegstakt än tidigare. Men i själva verket torde den ansamling av innovationer, som denna industriella revolution representerar (de syntetiska fibrerna, plasterna, elektroniken m. m.) nu i viss utsträckning har uttömt sina tillväxtbefrämjande effekter och det är förmodligen konsekvenserna därav som vi för närvarande upplever.

### Mirakel upphäver sig själva

Av den föregående framställningen, som dock inte gör några anspråk på att vara uttömmande, torde det stå klart, att det är ytterst svårt att hävda den uppfattning som Rydenfelt vill driva, nämligen att avsaknad av mer eller mindre omfattande statlig reglering skulle vara något väsentligt villkor för snabb ekonomisk tillväxt (om det nu är det Rydenfelt menar med ekonomiska "mirakel"). Det finns ingen meningsfull korrelationen mellan tillväxttakter och grader av statlig

reglering. Det enda undantaget skulle väl då vara perioden efter 1945. Det är den verkliga "mirakelperioden" i kapitalismens historia (se diagram 3). Men då har vi samtidigt haftenreglering av kapitalismen som vida överskrider vad som tidigare förekommit i modern ekonomisk historia. Det skulle möjligen kunna läggas till grund för den direkt motsatta hypotesen, nämligen att omfattande statlig reglering är en nödvändig betingelse för snabb ekonomisk tillväxt. Men jag tror snarare att det då skulle vara fråga om "spurious correlation". Tillväxttakterna är knappast *väsentligt* förbundna med graden av statliga regleringar, även om vi skulle kunna definiera de sistnämnda på ett tillfredsställande sätt. Mirakelperioderna förklaras enklast med utgångspunkt från de *ekonomiska* faktorer som bestämt deras uppträdande. När miraklen upphört så har det vanligen berott på att de krafter som skapat dem uttömt sina verkningar eller också skapat motkrafter, som tar död på dem. Mirakel upphäver sig själva. När sedan stagnationstendenserna inställer sig kan man ofta iakta hur de statliga regleringarna tilltar. Men kausaliteten är då inte primärt den som Rydenfelt hävdar utan den omvända: stagnation *framkallar* reglering. När det gäller statsreglering som *förutsättning* för snabb ekonomisk tillväxt torde det vara säkert fastställt, att tillväxten kan bli högre, ju bättre och ju effektivare den offentliga infrastrukturen är. Det är förmodligen också så, att en fullständigt ödeläggande ekonomisk politik kan ta död på en konjunktur – åtminstone i vår tid när det offentligas roll är så stor. Men därutöver är det svårt att formulera generella omdömen. Men jag lutar snarast åt den uppfattningen, att vissa ekonomiska mirakel betingats av strategiskt viktiga och omfattande statliga insatser, tex den första industriella revolutionen i England, den industriella revolutionen i Japan (och även Tysk-

land) liksom i flera av dagens u-länder, nämligen genom framför allt en inkomstfördelning politik som gynnat kapital och missgynnat arbete. Den förutan skulle förmodlingen tillväxten inte ha varit *fullt* så snabb.

Det är naturligtvis också lite farligt att använda *historiska* exempel på just det område som Rydenfelt valt, eftersom statliga regleringar varierar så starkt till innebörd och omfattning under olika historiska perioder. Och om vi tar den ofentliga sektorns sekulära expansion som ett index på graden av statliga reglering, så *kan inte* "statlig reglering" betyda samma sak 1900 och 1975.

### Spänningar i blandekonomin

Men bortsett därifrån förefaller mig Rydenfelts angreppssätt så lite meningsfullt. Allt sedan slutet av 1800-talet har statens ekonomiska roll varit i oavbrutet tilltagande för den moderna kapitalismen. Det är naturligtvis inte primärt en funktion av en växande "regleringsbenägenhet" hos människorna utan ett uttryck för kapitalismens egna dynamiska utvecklingsbetingelser: den tilltagande stordriften, de ekonomiska kriserna, de växande externaliteterna, den över mycket långa tidsperioder sjunkande lönsamheten men också konsekvenserna av kapitalismens egna stora skapelser: den höga produktionsnivån och de växande löntagarskikten och deras organisationer med ty åtföljande krav på *andra* målsättningar för tillväxten än effektivitet, nämligen jämnare fördelning, ökad välfärd och trygghet. Och *här* börjar de intressanta och meningsfulla frågorna. Vi har kommit in i en situation, då ett mer eller mindre demokratiskt-kollektivistiskt system, styrt främst av politiskt betingade behovsprinciper, *skrivats på* ett privatkapitalistiskt marknadssystem, som i huvudsak styrs av lönsamhetsprinciper. Spänningen mellan dessa principer och deras verkningar blir särskilt stort, om

som i fallet Sverige det privata marknadssystemets dynamik bestäms av världsmarknadens strikt genomförda lönsamhetsprincip. Vi har därför en stor och synbarligen växande *målkonflikt* inbyggd i dagens blandekonomi. Det är *möjligt* – fast långtifrån säkert – att den "fjättrade kapitalismen" ger oss en kombination av kapitalismens och kollektivismens nackdelar men föga av dess fördelar och att ett val mellan "Friedmanland" och "Meidner-land" kan bli aktuellt. Men då handlar det om dessa målkonflikter och diskussionen borde gälla målens innebörd och konsekvenser.

### Referenser

- Bairoch, P., [1976], "Europe's gross national product 1800–1975", *The Journal of European Economic History*, vol. 5:2
- Brebner, J., [1948], "Laissez-faire and state intervention in nineteenth century England", *Journal of Economic History*, 1948, omtryckt i Carus-Wilson, E.M., [1962], *Essays in economic history*, III, London
- Cardoso, F.H., [1978], "Capitalist development and the state: bases and alternatives", *Ibero-Americana*, vol. 7:2/8:1
- Hobsbawm, E.J., [1962], *The age of revolution. Europe 1789–1848*, London
- Jánosy, E., [1966], *Das Ende der Wirtschaftswunder*, Frankfurt/Main
- Krengel, R., [1963], "Some reasons for the rapid economic growth of the German Federal Republic", *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, No 64
- Kuznets, S., [1965], *Economic growth and structure*. New York
- [1966], *Modern economic growth*, New Haven.
- Lamb, H.B., [1955], "The state and economic development in India", Kuznetz S., Moore, W.E. och Spengler, J.J., [1955], *Economic growth: Brazil, India, Japan, Durham, N.C*
- Lockwood, W. [1955], "The state and economic enterprise in modern Japan, 1868–1938", Kuznets, S., Moore, W.E. och Spengler, J.J., op.cit
- Mathias, P. och O'Brien, P., [1976], "Taxation in Britain and France 1715–1810. A comparison of the social and economic incidence of taxes collected for the central government, *The Journal of European Economic History*, vol. 5:3
- Rydenfelt, S., [1978], "Ekonomiska mirakelperioder", *Ekonomisk debatt*, årg 6, nr 5
- Taussig, F.W., [1918], *Aspects of the tariff question*, Cambridge
- Tsuro, S., [1968], *Essays on economic development*, Tokyo
- Youngson, A.J., [1959], *Possibilities of economic progress*, Cambridge